

STANISŁAW MEYER

TYPY SZABEL POLSKICH

Artykuł z czasopisma „Broń i Barwa” 1934, nr 4–5

Podstawa wydania:

Stanisław Meyer, *Typy szabel polskich*, „Broń i Barwa” 1934, nr 4, s. 66–72 i nr 5, s. 100–104

Copyright © by Wydawnictwo Marek Derewiecki

Wszelkie prawa zastrzeżone

Redakcja i korekta: Zespół

Projekt okładki: PA

Skład i łamanie: PA

Na okładce wykorzystano zdjęcia:

Szabla z rękojeścią półzamkniętą, Solingen? (głownia), Węgry?, Polska?, 1625–1650, Muzeum Narodowe w Krakowie;

Szabla husarska, Lwów, ok. 1700, Muzeum Narodowe w Krakowie;

Szabla, Polska, 1740–1760, Muzeum Narodowe w Krakowie;

Szabla, Bałkany, XVIII w., Muzeum Narodowe w Krakowie.

ISBN 978-83-66315-97-6

VintageBooks

Wydawnictwo Marek Derewiecki

ul. Szkotnia 29a, 32-650 Kęty

e-mail: kontakt@vintagebooks.pl

Księgarnia: www.vintagebooks.pl

SPIS TREŚCI

TYPY SZABEL POLSKICH	4
Rękojeść „otwarta”	7
Szable o rękojeści zamkniętej	15

MATERIAŁY ILUSTRACYJNE

Ryc. 1. Budowa szabli	6
Ryc. 2. Fragmenty „Rolki sztokholmskiej”	7
Ryc. 3, 4. Miniatury z rękopisu <i>Khamsa (Hamsa) Wiersze</i>	8
Ryc. 5. Szabla Stefana Batorego	9
Ryc. 6. Szabla z końca XVI i szabla z końca XVII w.	10
Ryc. 7. Szabla z datą 1614 i dwie szable z XVII wieku	12
Ryc. 8. Fragment <i>Epitafium Pawła Volckamera</i>	13
Ryc. 9. Szabla, „ormiańska” z XVII w. i karabela z końca XVIII w.	14
Ryc. 10. Pałasz i szable polskie z XVII w. Muzeum Wojska	17
Ryc. 11. Szable polskie z XVIII w. Trzecia – może z końca XV w.	18
Ryc. 12. Szable polskie z XVIII w., środkowa – może z końca XVII w.	19
Ryc. 13. Szabla Tadeusza Kościuszki, koniec XVIII wieku	20
Ryc. 14. Miniatura <i>Tadeusz Kościuszko w sukmanie</i>	21
Ryc. 15. <i>Portret księcia Józefa Poniatowskiego</i>	22
Ryc. 16. <i>Portret księcia Józefa Poniatowskiego</i>	22
Ryc. 17. <i>Portret Henryka Dąbrowskiego</i>	22
Ryc. 18. <i>Portret Stanisława Kublickiego</i>	22
Ryc. 19. <i>Portret generała Józefa Kossakowskiego</i>	23

W poprzednim artykule¹ starałem się ująć w pewien system me skromne wiadomości i doświadczenia zbieracza, dotyczące głównie szabel polskich. Niniejsze rozważania chciałbym poświęcić rękojeściom i oprawom szabel, starając się ująć je w pewne typy i określić czas ich pochodzenia.

W tej dziedzinie mamy do dyspozycji jedną poważną fachową pracę: *Szabla polska: jej rozwój historyczno-techniczny* Zygmunta Hartleba (Lwów 1926). Każdy badacz i zbieracz broni polskiej winien tę książkę przeczytać².

Wobec nieustalenia terminów, określających części rękojeści i oprawy szabel, podaję poniżej terminologię, którą będę się posługiwał³.

Część rękojeści, którą przy użyciu szabli trzymamy w garści, nazywa się „trzonem”, ochrona ręki „jelcem”, górne zakończenie rękojeści „głowicą”. Poprzeczną do główki część jelca nazywamy „krzyżem”, część między krzyżem a główką „kabłąkiem”. Poprzeczne w stosunku do krzyża części jelca, oblegające trzon i pochwę, nazywamy „wąsami”. Ochrona dużego palca nazywa się „paluchem”. Wzmocnienie krzyża, znajdujące się w jednej z nim płaszczyźnie, to „oblęki”, o ile krzyż rozszerza się

---

¹ Zob. Stanisław Meyer, *Próba określenia wieku i pochodzenia główki szabel polskich*, „Broń i Barwa” 1934, nr 1, s. 8–12 i nr 2, s. 31–33.

² Od czasu opublikowania niniejszego artykułu stan badań i ilość dostępnej literatury bronioznawczej zmieniły się diametralnie. Powstał szereg publikacji naukowych i popularnych – monografii, syntez i artykułów – poświęconych szabli. Zob. Stanisław Meyer, *Genealogja szabli polskiej*, „Broń i Barwa” 1935, nr 5, s. 98–105; Władysław Dziewanowski, *Zarys dziejów uzbrojenia w Polsce*, Warszawa 1935; Czesław Jarnuszkiewicz, *Szabla wschodnia i jej typy narodowe*, Londyn 1973; Zdzisław Żygulski, *Broń w dawnej Polsce na tle uzbrojenia Europy i Bliskiego Wschodu*, Warszawa 1982; Andrzej Nadolski, *Polska broń. Broń biała*, wyd. 2, Wrocław 1984; Włodzimierz Kwaśniewicz, *Szabla polska od XV do końca XVIII wieku: szkice o konstrukcji, typologii i symbolice*, Zielona Góra 1988; Aleksander Czerwiński, Lesław Dudek, *Szabla żołnierza polskiego XIX i XX wieku w zbiorach Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie*, Wrocław 1989; Leszek Zachuta, *Polska biała broń i jej producenci*, T. 1–2, Kraków 1998, Oświęcim 2011; Włodzimierz Kwaśniewicz, *Dzieje szabli w Polsce*, wyd. 4, Warszawa 2011; Wojciech Zabłocki, *Szable świata*, Olszanica–Warszawa 2011 i inne – przyp. red.

³ Aktualną terminologię bronioznawczą, przyjętą przez większość badaczy zawiera słownik opracowany przez M. Gradowskiego i Z. Żygulskiego. Zob. Michał Gradowski, Zdzisław Żygulski, *Słownik uzbrojenia historycznego*, Warszawa 2010; Michał Gradowski, Zdzisław Żygulski, *Słownik polskiej terminologii uzbrojenia historycznego*, Warszawa 1982 – przyp. red.

RĘKOJEŚĆ „OTWARTA”

Najstarsze szable polskie mają wszystkie rękojeści otwarte. W XVI wieku, kiedy szabla ostatecznie wypiera z użycia prosty miecz, najczęstszym typem widocznym na większości portretów tego czasu, jest rękojeść o jelicu długim, wąskim, z długimi wąsami i z trzonem drewnianym, obciążniętym skórą, pochylonym w kierunku ostrza, zakończonym metalową głowicą zagiętą pod kątem rozwartym. Głowica czasem łączy się z jelcem za pomocą łańcuszka. Jelec niekiedy zaopatrzony jest w paluch. Tego rodzaju szable widzimy w obrazie, przedstawiającym rotę husarską na zaślubinach Zygmunta III (w muzeum w Sztokholmie)⁴.

Ryc. 2. Fragmenty „Rolki sztokholmskiej”, pierwsza dekada XVII wieku, Zamek Królewski w Warszawie

Ten typ rękojeści, lecz bez palucha, spotykamy również w Persji w XV i XVI wieku (patrz miniatury perskie w Muzeum Książąt Czartoryskich w Krakowie).

⁴ Tzw. „Rolka sztokholmska”, pierwsza dekada XVII wieku, obecnie w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie – przyp. red.

W Hiszpanii król Karol III uzbraja swoją gwardię w polskie szable – zachowało się parę takich szabel z roku 1703⁷.

Zupełnie osobny typ szabli o rękojeści otwartej to tak zwane karabele ormiańskie, czasem zwane również „smyczkami”. Ich charakterystyczna cecha to bardzo krótki prosty jelec z wąsami. Trzony rękojeści są odpowiednio wąskie, smukłe, pochylone w kierunku ostrza i zakończone głowicą w kształcie długiej metalowej skuwki, pochylonej pod kątem rozwartym. Trzony te przypominają rękojeści szabel z XVI wieku, są tylko smuklejsze i zwykle oprawne w jaszczur. Oprawa pochew również jest zbliżona do szabel z XVI wieku. U szabel ormiańskich bojowych lewa strona pochwy zwykle wyklejona jest brzożową korą. Zwykle oprawy są mosiężne, rzadziej żelazne. Trafiają się jednak szable tego typu w bardzo kosztownych oprawach ze srebra, kamieni etc.

Okazy szabel ormiańskich, z którymi się spotykamy po różnych zbiorach, pochodzą z XVII wieku, może niektóre są z końca XVI wieku, są one jednak bardzo zbliżone do wykopaliskowych szabel mongolskich, można więc przypuszczać, że są one wynikiem ewolucji tych szabel i prawdopodobnie bardzo mało odbiegają od swych pierwowzorów⁸.

SZABLE O RĘKOJEŚCI ZAMKNIĘTEJ

Typową szablą polską o rękojeści zamkniętej⁹ jest szabla, której jelec składa się z krzyża z wąsami, kabłąka odchodzącego pod kątem rozwartym i palucha. Trzon rękojeści bywa zawsze drewniany, pokryty skórą lub jaszczurem i zakończony metalową głowicą w kształcie kapturka. Wąsy zwykle rozchodzą się od krzyża w kształcie gwiazdy, górne wąsy za-

---

⁷ Zob. Johann Szendrei, *Ungarische kriegsgeschichtliche Denkmäler in der Millenniums-Landes-Ausstellung*, Budapeszt 1896, s. 865.

⁸ Zob. Zygmunt Hartleb, *Szabla polska: jej rozwój historyczno-techniczny*, Lwów 1926.

⁹ Tamże, s. 45 i 46.